

Філософія. Лекція 16. ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ СУСПІЛЬСТВА ЯК ФІЛОСОФСЬКА ПРОБЛЕМА

1. Політика та політична система суспільства.
2. Держава як основний політичний інститут.
3. Громадське суспільство і держава.

1. Політика та політична система суспільства.

Звертаючись до вивчення теми, студентам треба звернути увагу на той факт, що політика та політична система суспільства у своїх багатоманітних проявах є предметом вивчення різних галузей наукового знання. Наприклад, політологія вивчає суспільство та його політичне життя як об'єктивне утворення, систему з притаманними їй закономірностями.

Філософія намагається, перш за все, з'ясувати питання генезису політики як специфічного виду діяльності людини.

Якщо звернутися до терміну „політика”, то він має походження від грецького слова „polis” , що означає буквально „місто” або „місто-держава”. У творчості античних філософів є різні трактування цього поняття. Платон розглядає політику як „мистецтво управління людьми”. Аристотель у трактаті „Політика” стверджує, що політика – це діяльність, спрямована на досягнення загального блага, щасливого життя людей в межах держави. Людину ж він визначає як „суспільну”, „політичну істоту”. У Давній Греції політикою називалася діяльність, пов’язана з організацією господарського і громадського життя „полісу”.

Відомий філософ XVI століття - Н.Макіавелі в праці „Государ” практично ототожнює поняття „політика” і „влада”. Відповідно його твердження, людиною рухає насамперед жага влади, вона прагне спочатку її придбати, а потім усі її політичні дії націлені на збереження цієї влади.

Марксистська теорія запропонувала ідею виникнення політики на історичному етапі розвитку суспільства. З появою економічної й соціальної нерівності між людьми структура суспільного життя ускладнюється, вона охоплює відносини між класами, націями і державами. Основним суб’єктом політики виступає панівний клас суспільства, саме він визначає зміст і спрямованість політики держави.

Пристаючи до вивчення питання про *сутність політики та складової політичної системи суспільства* треба звернути увагу на те, що у змістовому відношенні політична система включає в себе різні елементи, об’єднані між собою однією, спільною основою – сферою політичного життя. Основними її *структурними елементами* є:

- політичні відносини;

- політична влада;

- політична діяльність;
- політична організація суспільства;
- політична свідомість;
- політична культура, тощо.

Треба також звернути увагу на той факт, що чим вище рівень розвитку суспільства, тим складнішою за своєю структурою і змістом є його політична система.

Політична система, її зміст, характер розвитку і спрямованість завжди детерміновані рядом факторів. Найважливішими серед них є політичний інтерес, політична цілеспрямованість, об'єкт і суб'єкт політики. Політика становить собою найсуттєвішу іпостась соціальної організації людей.

Що являє собою політика? Перш за все, політика має пряме відношення до управління, якого потребує будь-яка система. Узгодження взаємопов'язаних функцій елементів, підпорядкованість самозбереженню, реалізація відповідних тенденцій розвитку потребує організації системи на певній управлінській основі, що передбачає підкорення, виконання команд і тому подібних управлінських операцій, які долають хаотичність що періодично виникає в системі.

В системних теоріях (синергетиці, кібернетиці) функції управління докладно досліджені, вони мають пряме відношення до функціонування соціальних систем. Управління в них набуває статусу політичної дії. Для збереження соціуму необхідна корекція процесів управління, яка існує у формі політики.

В основі явища політики лежать владні стосунки між людьми. В сучасних визначеннях політики це всіляко підкреслюється. Принаймні її не розглядають виключно як функцію

похідну від економіки. При будь-якому суспільному устрої політична проблематика не зійде на ніщо, оскільки залишається питання: хто панує, як комплектуються органи управління, як здійснюється влада, якою мірою досягнуто згоду або яка міра незгоди між тими, хто управляє і хто їм підкоряється. Політика така ж важлива як економіка.

Отже, політика – це сфера діяльності, яка пов'язана з відношеннями між соціальними групами, в центрі яких стоїть проблема завоювання, утримання і використання державної влади.

Саме влада, як форма стосунків між людьми, є основою політики. Влада є невід'ємним атрибутом людської, а тим паче соціальної нерівності людей. Вона існує як влада над собою, так і як влада над іншими.

Щоб усвідомити сутність політичної системи суспільства, треба звернути увагу на той факт, що політ
ична система суспільства – явище історичне.

Суспільні відносини між різними соціальними групами і, відповідно, політика, яка відображає корінні інтереси цих груп, впливають з їх місця в економічному житті суспільства. Політика є надбудовою над економічним базисом. У ній найбільш повно й глибоко відображаються корінні економічні інтереси різних соціальних груп. Тому вона є концентрованим вираженням економіки, її узагальненням і завершенням. Політика здійснює великий вплив на економіку і всі інші сфери суспільного життя. Яскравим доказом цього є соціально-політичні процеси, які відбуваються нині на етапі становлення української державності.

Політика як суспільне явище виконує ряд важливих функцій. До них необхідно віднести:

- вираження політично значущих інтересів усіх соціальних суб'єктів;

- управління соціально-політичними процесами в суспільстві;

- визначення пріоритетів розвитку суспільства і забезпечення у ході їх реалізації гармонії інтересів соціальних груп та окремих індивідів;

- узгодження інтересів різних соціальних груп населення і відвернення конфліктів, збереження цілісності й стабільності функціонування соціальної системи.

Таким чином, політика – багатовимірне соціальне явище. В процесі суспільного розвитку змінюються суб'єкти політичних відносин, функції політики, форми політичного устрою й правління, характер політичних організацій, відносин, ідеологій.

Разом з політичними відносинами формується і політична система суспільства. Це система державно-правових, політичних і громадських інститутів, установ і організацій, за допомогою яких регулюються політичні відносини між державами, народами, націями та іншими спільнотами людей. Її елементами здійснюються завоювання, утвердження і функціонування політичної влади в залежності від політичної культури суспільства.
Основним політичним інститутом виступає держава.

2. Держава як основний політичний інститут.

Починаючи вивчення другого питання теми, треба мати на увазі, що проблема природи і походження держави перебуває в центрі уваги і сьогоденної філософської думки не зважаючи на величезний матеріал, що міститься у творах Ксенофонта, Протагора, Демокрита, Платона, Аристотеля, Цицерона, Бодена, Гоббса, Локка, Монтеск'є, Фіхте, Гегеля, Маркса, Спенсера, Вебера, Ніцше, Фрейда

та інших.

У період античності найбільш вагомий вклад до тлумачення проблеми держави внесли Платон і Аристотель. Платонівська теорія, викладена у „Державі” і „Законах”, була нормативною теорією „ідеальної держави”, побудованої на принципах добра і справедливості. Його ідеальна держава засновується на знанні про добродетельність. Ідеальною формою правління за Платоном є монархія. Філософ вважав, що держава стане досконалою лише тоді, коли до влади прийдуть носії найбільшого знання – філософи.

Аристотель, навпаки, вважав верховенство закону ознакою досконалої держави. На його думку конституційне правління, а не монархічне є ідеальною формою у державі. Філософ твердив, що закон є необхідною умовою цивілізованого життя.

Вагомий внесок щодо розробки теорії про державу як публічно-правову спільноту зробив Цицерон. Держава за Цицероном – це „справа народу”. Тобто держава постає не лише як вираження загального інтересу всіх громадян, що було характерним для давньогрецької концепції, а й як узгоджене правове спілкування цих громадян, як певне правове утворення.

Суттєвий вклад до розробки проблеми держави як основного політичного інституту зробив відомий німецький філософ І.Кант. Згідно його теорії, держава – це об'єднання з певної кількості людей, підпорядкованих дії правового закону.

Перспективи, темпи розвитку держави залежать від того, наскільки її державний устрій узгоджений із правовим принципом.

У філософії Гегеля держава постає конституційною монархією з поділом влад на законодавчу, урядову і владу монарха. Його ідеалом була органічна єдність влад. Саме в пануванні цілого, у залежності й підпорядкуванні різних влад державній єдності, на думку Гегеля, і полягає сутність внутрішнього суверенітету держави. Гегель захищав суверенітет державно-правового цілого, піддаючи критиці беззаконня.

Звернення до філософії Нового часу дозволяє відновити державу у правах засобу інтеграції суспільства, його вищої управлінської ланки і, нарешті, організації для забезпечення безпеки членів суспільства. При повсюдному прагненні індивіда до влади виникає потреба в обмеженні сваволі окремих осіб, що може виявитись згубною для інших людей і людської спільноти взагалі. В зв'язку з цим державі властиві функції

придушення природних потягів індивідів. М.Штирнер з цього приводу зауважував: „Власна воля і держава – дві сили, ворожі одна одній не на життя, а на смерть, недоречно думати про встановлення між ними „вічного миру”.

Але на те й існує політика, щоб регулювати, послаблювати, змінювати спрямування цього репресивного тиску. Саме вона є „вид діяльності, шляхом якої люди перерішують свої долі і змінюють статус в суспільстві”.

Засобами її здійснення забезпечується зворотний вплив індивіда на державну владу.

Основними ознаками держави є:

- територіальний принцип закріплення населення замість кровно родинного, який був панівним до виникнення держави; наявність кордонів, які фіксують територію держави, де діє її юрисдикція – правові повноваження, що поширюються на всіх людей на цій території;

- наявність особливої системи органів і установ, які здійснюють функції державної влади – публічної, яка стоїть над населенням. До цих органів зокрема належить спеціальний апарат примусу: армія, поліція, служба безпеки, суд, прокуратура тощо;

- система податків з населення, необхідних для відкриття джерела надходження коштів, потрібних для утримання державного апарату, здійснення влади в різних сферах суспільного життя .

Держава як орган політичної влади й управління пройшла тривалий шлях свого розвитку. Відомі такі її історичні типи, як рабовласницький, феодальний, буржуазний, соціалістичний.

Крім держави до політичної системи суспільства відносяться також політичні партії,

суспільно-політичні рухи, профспілки, громадські організації тощо.

В сучасному суспільстві політичним партіям належить вирішальна роль в організації соціальних сил для політичної боротьби, у здійсненні державної влади.

Необхідно звернути увагу на те, що важливим елементом політичної системи суспільства є також політична свідомість і політична культура. Політична свідомість – це відображення людиною чи певними спільнотами людей в ідеальних образах політичного життя, політичних відносин як різновидності суспільних відносин в цілому.

Кожний суб'єкт політики має свої інтереси і їх контролює. Зіткнення різних інтересів відбувається на перехрестях боротьби за політичну владу. Саме боротьба за владу та її устрій і є центральною проблемою політичного мислення і політичної свідомості.

При усвідомленні питання про державу слід мати на увазі, що держави відрізняються за формою правління, устрою і політичного режиму.

Форма правління – це система вищих органів державної влади, спосіб їх утворення, порядок здійснення ними державної влади. Історично склалися дві основні форми правління:

а) монархія, де вища державна влада здійснюється однією особою і передається у спадок. У межах монархічної форми правління виділяються:

- абсолютна монархія – всевладдя глави держави;

- конституційна – коли глава держави наділений переважно виконавчою владою, або фактично тільки представницькими функціями;

б) республіка – така форма, при якій вища державна влада здійснюється виборним колегіальним органом, що обирається населенням на певний строк.

Пряме відношення до можливостей впливу індивіда на державну політику має електорат, виборці державних органів, права і обов'язки яких докладно вивчаються відповідними розділами соціології.

Підсумовуючи питання, необхідно, на нашу думку, підкреслити, що найпрогресивнішим спрямуванням еволюції держави щодо особистості є створення держави, основною характеристикою якої є орієнтація на особистість, захист її прав, усунення невинуватих обмежень її буття.

Шлях до реалізації можливостей існування такої форми державності тернистий. Адже вона виникає на підставі відповідного рівня розвитку саме індивідів як елемента суспільності. На типі державного устрою позначаються не лише культурні досягнення суспільства, але і ступень культури особистості, а також типологічні особливості індивідів і їх „соціальний характер”, про який докладно говорить відомий представник „гуманістичного психоаналізу” Е.Фромм. Радикальний гуманізм Фромма полягає у вимозі докорінно змінити внутрішню природу людини, що виявляється у переході від домінуючої установки на „володіння” до наступної установки на „буття”.

3. Громадське суспільство і держава.

Звертаючись до вивчення третього питання теми, треба мати на увазі, що ідея громадського суспільства закладена ще філософами античності. Зокрема вона розроблялась у творчості Цицерона. Сучасні уявлення про громадське суспільство ґрунтуються на положенні Гегеля про розрізнення понять „держава” і „суспільство”.

Громадське суспільство – це суспільство в якому існує і постійно розширюється сфера вільного волевиявлення, яке сприяє розкриттю внутрішнього потенціалу людей і досягається через систему інституцій і відносин, покликаних забезпечити умови для самореалізації окремих індивідів та їхніх об'єднань.

Основою громадського суспільства є вільні громадяни та їхні добровільні об'єднання, існування яких регулює не політична влада, а самоуправління, вільне волевиявлення громадян і правовий закон.

Громадське суспільство має складну структуру: це комплекс соціальних груп, приватних осіб, їх асоціацій та інститутів (школа, сім'я, церква, добровільні об'єднання за професійними, віковими, творчими та іншими інтересами, клуби, спілки, товариства, політичні партії, тощо), взаємодія яких регулюється правом.

Громадське суспільство забезпечує простір для самореалізації індивіда поза державними структурами. Тому таке суспільство часто розглядають як сферу суспільного буття, не охоплену безпосередньо діяльністю держави. Однак вони не ізольовані, а взаємно доповнюють одне одного. Громадське суспільство сприяє виникненню й конденсації громадських ініціатив, які підтримують, коригують діяльність державного організму. В процесі становлення і розвитку громадського суспільства відбувається заміна традиційних форм регулювання життєдіяльності людей, утверджуються демократичні, правові норми в усіх сферах суспільного буття. Це дає підставу стверджувати, що громадське суспільство і правова держава є одним цілим і виражають міру демократизації політичного життя та політичної системи як її правового механізму.

Отже, суспільство, що прагне до правової держави і ефективної політичної влади, в першу чергу повинно не обмежувати можливості високих устремлень особистостей, а навпаки, стимулювати їх шляхом забезпечення відповідних матеріальних і духовних умов.

Контрольні запитання та завдання:

1. Простежте становлення поняття „політика”, розкрийте його зміст та визначте основні складові політичної системи суспільства.
2. Як на Вашу думку виконуються основні функції політики на практиці в Україні?
3. Як співвідносяться поняття „суспільство” і поняття „держави” ?
4. Охарактеризуйте основні підходи до вирішення питання про природу держави. Розкрийте основні ознаки держави.
5. Як Ви розумієте поняття „правова держава”?
6. Що є основою громадського суспільства? Які умови треба створити у державі щоб особистість почувала себе само реалізованою?

Основні поняття теми:

Політика – це сфера діяльності, пов'язана з відношеннями між різноманітними соціальними спільнотами, в центрі яких стоїть проблема завоювання, утримання і використання державної влади.

Політична система суспільства – це система державних і недержавних соціальних інститутів, які здійснюють певні політичні функції.

Громадське суспільство – це суспільство в якому узгоджуються приватні та загальні інтереси.

Держава – це основний елемент політичної системи суспільства.

Страта – реальна, емпірично фіксована спільнота, що об'єднує людей на певних загальних позиціях або на основі спільної справи, яка зумовлює конституювання даної спільноти в соціальні структури суспільства і протиставлення іншим соціальним спільнотам.

ЛІТЕРАТУРА:

Основна:

Андрущенко В. Михальченко М. Сучасна соціальна філософія. – К., 1996

Введение в философию: Учебник для вузов. В 2 ч. / Фролов И.Т., Арб-Оглы Э.А., Арефьева Г.С. и др. – М.

:

Политиздат, 1989.
– Ч.2 –с.432-478.

Канке В.А. Философия. Исторический и систематический курс: Учебник для вузов. – М., 2002. – С. 226-240.

Філософія: Підручник / И.В.Бичко, І.В.Бойченко, ін. – К., 2001. с.193-228.

Філософія. Посібник для студентів вищих навчальних закладів

//Причепій Є.М., Черній А.М., Гвоздецький В.Д., Чекаль Л.А. – К.: Академія, - 2001.- с.364-419.

Додаткова:

Андреев И.Л. Происхождение человека и общества. М.- Мысль, 1982.

Бердяев Н. Смысл истории. М., 1990.

Бурдые П. Социология политики. М., 1993.

Государство //Новая философская энциклопедия. Т.1. – М.: Мысль, 2000.- с.546-547.

Гражданское общество // там же. – С. 549-550.

Енциклопедія постмодернізму. – К.:Основи, 2003. – Статті: „політика” – с.315- 321, „право на владу” - с.334-335.

Крымский С.Б. Контуры духовности: новые контексты идентификации – Вопросы философии, 1992, №12.

Политика // Новая философская энциклопедия. Т.3. – М.: Мысль, 2001. – с.268-275.

Правовое государство // там же - с.311-312

Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги. Київ., Основи. – 1994.

Сорокин П.А. Человек. Цивилизация. Общество. М.- Политиздат. – 1992.

Современная западная философия. Словарь. – М., 1991.

Тойнби А.Дж. Постижение истории. М., 1991.

Фромм Е. Бегство от свободы. – М., 1994.

Ясперс К. Смысл и назначение истории. М., 1991.

Першоджерела:

Аристотель. Политика //Аристотель. Сочинения: В 4-х т. Т.4 – М.: Мысль, 1983.

Маркс К. К критике политической экономии //Маркс К. Энгельс Ф. Соч.- Т.13. – с.6-9.

Мир философии. Книга для чтения. В 2-х т. – М., 1991., Т.2 – С.413-419.

Платон. Государство // Платон. Филеб, Государство, Тимей, Критий. - М.: Мысль, 1999. – С.188-191.

Энгельс Ф. Происхождение семьи, частной собственности и государства// Маркс К., Энгельс Ф. Соч. Т.20.

ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ СУСПІЛЬСТВА ЯК ФІЛОСОФСЬКА ПРОБЛЕМА

Арістотель

Книга I

Завершене спілкування, що складається з кількох поселень, утворює державу. Його призначення об'єктивне: держава виникає заради потреб життя, але існує вона заради досягнення благого життя. Звідси, будь-яка держава – продукт природного виникнення і вона уподібнюється в цьому відношенні до первинного спілкування

–
сім'ї та поселення; воно є їх завершенням, в завершенні ж природа об'єкта виходить на перший план. Адже ми називаємо природою кожного об'єкта

–
візьмемо, наприклад, природу людини, коня, родини

–
такий стан, який є завершенням його генезису. Більш того, у здійсненні кінцевої мети і є вище завершення об'єкта; тому об'єктивний стан

–
мета держави

–
є і його завершенням і вищою досконалістю.

9.3 усього сказаного виходить, що держава – продукт природного розвитку і що людина за своєю природою – істота політична; хто живе в силу своєї природи, а не внаслідок випадкових обставин, поза державою, той або надлюдина, або істота, недорозвинена у моральному відношенні...

10. Те положення, що людина є істота, яка має відношення до державного життя більше, ніж бджоли та всякого виду тварини, що живуть стадами, стає зрозуміло: вся діяльність природи, згідно, з нашим твердженням, не безплідна; проте тільки людина з усіх живих

істот обдарована мовою. Голос, яким можна виразити смуток і радість, є властивим і іншим тваринам, тому що їх природні властивості розвинуті до такої міри, аби відчувати радість і смуток та передавати ці відчуття один одному. Та мова може виражати й те, що корисне і що шкідливе, так саме, як і те, що справедливо і що несправедливо.

11. Ця властивість людини, що відрізняє їх від інших живих істот, веде до того, що тільки людина здібна до чуттєвого сприйняття таких понять, як добро і зло, справедливість і несправедливість і т. ін. А це і створює основу родини, держави. Природа держави виникає раніше ніж природа родини і індивіда: необхідно, аби ціле передувало своїй частині. Знищ істоту в цілому і в неї не буде ні ніг, ні рук, збережеться лише їх назва...

12. Отже, держава і за своєю природою передує індивіду: якщо останній, потрапивши в ізолюваний стан, не розглядатиме себе істотою не від чого незалежною, вона опиниться по відношенню до держави в такому ж положенні, в якому знаходяться інші частини по відношенню до свого цілого. А якщо індивід не здатен до спілкування або, вважаючи себе істотою не від чого незалежною, не відчуває потреби ні в чому, він вже не є елементом держави, стаючи або твариною, або божеством.

В кожну людину природа заклала прагнення до державного спілкування, і перший, хто це спілкування організував, зробив для людства безцінне благо. Людина, що знайшла своє завершення в державі, – найдосконаліше з творінь, і, навпаки, людина, що живе поза законом та правом, займає найжалогідніше місце в світі. Адже безправ'я, що опирається на озброєну силу, важче всього. Природа дала людині в руки зброю – інтелектуальну та моральну силу, але вона може користуватися цією зброєю і в зворотному напрямку; через це людина без моральних підвалин виявляється самою безчесною та дикою істотою, що низинна в своїх статевих і смакових інстинктах. Поняття справедливості зв'язано з уявленням про державу, тому що право, що служить критерієм справедливості, є регулюючою нормою політичного спілкування.

Арістотель Політика

Спиноза Б.

Кінцева мета полягає не в тому, щоб панувати і тримати людей у страху, підкорюючи їх владі іншого, а, навпаки, в тому, щоб кожного звільнити від страху, щоб він жив безпечно, наскільки це можливо, тобто щоб він якнайкраще утримував своє природне право на існування й діяльність без шкоди для себе та іншого. Мета держави не в тому, щоб перетворювати людей із розумних істот в тварин чи автомати, а, навпаки, в тому, щоб їх душа і тіло виконували свої функції, не наражались на небезпеку, а користувались вони вільним розумом і щоб вони не змагалися один з одним в ненависті, гніві чи хитрощах і не ворогували між собою. Ми бачили, що для створення держави необхідним було тільки одне, а саме: щоб уся законодавча влада знаходилась у всіх, або у декількох, або у одного. Оскільки вільне судження людей дуже різноманітне, і кожний окремо думає, що він все знає, і так як неможливо, щоб всі думали однаково і говорили одними вустами, то вони не змогли б жити в мирі, якби кожний не поступався правом діяти відповідно з рішенням тільки своєї душі. Таким чином, кожний поступався тільки правом діяти за особистим рішенням, а не правом розмірковувати і судити про що-небудь, отже, ніхто без порушення права верховної влади не може діяти проти її рішення, але вповні може думати і судити, а значить, і говорити, аби просто тільки говорив або учив і захищав свою думку тільки розумом, а не хитрістю, гнівом, ненавистю і без наміру ввести в державі тільки завдяки авторитету свого рішення...

Отже, ми бачимо, яким чином кожний, не порушуючи прав і авторитету верховної влади, тобто не порушуючи миру в державі, може говорити (те) и вчити тому, про що він думає, а саме: якщо він рішення про все, що треба зробити, їм же надає і нічого проти їх рішення не робить, хоча і повинен часто діяти проти того, що він вважає позитивним і що він відкрито висловлює. Це звичайно, він може робити, не порушуючи справедливості і благочестя, навіть повинен робити, якщо хоче показати себе справедливим і добропорядним, бо, як ми уже показали, справедливість залежить тільки від рішення верховних влад і, отже ніхто не може через це бути справедливим, якщо він живе за загальноприйнятим рішенням. Найвище благочестя – це те, що виявляється в турботах про мир і спокій держави, але воно не може зберігатися, якби кожний став жити за велінням свого серця; отже, і не благочестиво чинити по своєму бажанню що-небудь проти рішення верховної влади, підданим якої ти є, так бо як від цього, якби всім це було дозволено, почалось би падіння держави. Навіть більше: він нічого не може зробити проти рішення і наказу власного розуму, поки він діє відповідно рішенням верховної влади; адже він за порадою самого розуму цілковито вирішив перенести на неї своє право жити власною думкою. Зрештою, це ми можемо підтвердити і самою практикою, бо в зборах як вищих, так і нижчих щаблів влади рідко що-небудь робиться за одностайним голосуванням усіх членів, і, однак, все відбувається за спільним рішенням усіх, а саме: хто подавав голос проти, так і тих, хто подавав його за.

Спиноза Б. Богословсько-політичний трактат

Гоббс Т.

Про причини, виникнення та визначення держави

Кінцевою причиною, метою чи наміром людей (які від природи люблять свободу та владу над іншими) при покладанні на себе відповідальності є турбота про самозбереження та при цьому про більш сприятливе життя. Іншими словами, при встановленні держави люди керуються намаганням позбавитися стану війни, що необхідний як наслідок природних пристрастей людей там, де немає видимої влади, що залякує їх та загрожує покаранням, змушує до виконання угод та природних законів.

Справді, природні закони (справедливість, безпристрасність, скромність та ставлення до інших так, як нам хотілося б, щоб ставились до нас) самі по собі без загрози будь-якої сили, що примушує ними керуватися, заперечують природним пристрастям, що схиляють нас до гордості, помсти, тощо. Угоди без меча – лише слова, які нездатні гарантувати безпеку людині. [...]

Така загальна влада, яка була б здатна захистити людей від чужинців а несправедливостей стосовно одне одного, а отже забезпечити їм спокій, за якого вони б могли годуватися своєю працею та плодами землі, а також жити у статках, може бути створена іншим шляхом, шляхом концентрації всієї сили та влади в одній людині або в групі людей, які більшістю голосів могли б об'єднати всі волі людей в одну єдину волю. Інакше кажучи, для встановлення загальної влади необхідно, щоб люди призначали одну людину чи групу людей, які були б їх представниками; щоб кожна людина вважала себе довіреною стосовно всього, що носій спільного обличчя робитиме сам чи змусить робити інших з метою збереження загального миру та безпеки, та визнає себе відповідальним

за це; щоб кожен підкорив свою волю та судження волі та судженню носія спільного обличчя. Це більше ніж згода. Це реальна єдність, втілена в одній особі засобом згоди, що дана кожною людиною так, якщо б кожен сказав іншому: я вповноважую цю людину чи групу людей та передаю йому моє право управляти собою за умови, що ти таким же чином передаси йому своє право та санкціонуєш всі його дії. Якщо це трапилось, то багато людей, об'єднавшись таким чином в один суб'єкт, називаються державою, латиною – *civitas*. Так народжується той великий Левіафан, або смертний бог, якому ми під владою безсмертного бога зобов'язані миром та захистом. Адже завдяки повноваженням, що дані їм кожною людиною в державі, вказана людина чи група людей користується такою великою сконцентрованою в ньому силою та владою, що страх від цієї сили та влади робить цю людину чи групу людей здатними скеровувати всіх людей до внутрішнього миру та взаємної допомоги проти зовнішніх ворогів. В цій людині чи групі людей полягає сутність держави, яка потребує такого визначення: держава є єдиною особою, відповідальною за дії якої зробила себе шляхом взаємного договору між собою велика кількість людей, щоб ця особа, могла використовувати силу та всі її засоби так, як це необхідно для їх миру та загального захисту.

Той, хто є носієм цього обличчя є сувереном, він наділений верховною владою, а всі інші є його піддані. (С. 322-323)

Гоббс Т. Левіафан

Локк Д.

Про виникнення політичних суспільств

95. Оскільки люди є, як вже говорилося, за природою вільними, рівними й незалежними, тому ніхто не може бути виведений із цього стану й підкорений політичній владі іншого без своєї особистої на це згоди. Єдиний спосіб, за допомогою якого будь-хто відмовляється від своєї природної свободи та одягає на себе узи громадянського суспільства, – це угода з іншими людьми про об'єднання в суспільство для того, щоб зручно, благополучно та мирно спільно жити, спокійно користуватися своїм майном й перебувати в більшій безпеці, ніж ті, хто не є членами суспільства. Це може зробити будь-яка кількість людей, оскільки тут нема школи для свободи інших людей, які, як раніше, залишаються у природному стані свободи. Коли якась кількість людей таким чином погодилася утворити суспільство або державу, то вони тим самим вже об'єднані та складають єдиний політичний організм, у якому більшість має право діяти й вирішувати за решту.

96. Адже, коли яка-небудь кількість людей утворила за згодою кожної окремої людини суспільство, то вони тим самим зробили це суспільство єдиним організмом, що володіє правом виступати як єдиний організм, що може діяти тільки з волі та рішення більшості. Адже те, що призводить до дії будь-яке суспільство, є лише згода людей, котрі у нього входять, але оскільки те, що є єдино цінним, повинно рухатися в єдиному напрямку, тому необхідно, щоб це ціле рухалося туди, куди його тягне велика сила, яку становить згода більшості: у протилежному випадку воно не в змозі виступати як єдине ціле або продовжити залишатись єдиним цілим, єдиним суспільством, як на те погодились всі об'єднані в нього окремі люди; й, таким чином, кожний завдяки цій згоді зобов'язаний підкоритися більшості. Ось чому ми бачимо, що в законодавчих зборах, наділених владною силою позитивних законів, у таких випадках, коли у позитивному законі, який наділив їх владою, не вказана кількість, і дія більшості вважається дією цілого й, зрозуміло, визначає силу цілого, яким за законом природи та розумом воно воліє. І таким чином, кожна людина, погодившись разом з іншими скласти єдиний організм, підвладний одному урядові, бере на себе перед кожним членом цього суспільства обов'язок підкоритися рішення більшості й визнати його кінцевим; в іншому випадку цей початковий договір, за допомогою якого він разом з іншими вступив до одного суспільства, не буде що-небудь значити й зовсім не буде договором, якщо ця людина залишиться вільною і не буде мати ніяких інших уз, крім тих, які вона мала, перебуваючи у природному стані. Адже як тоді буде виглядати будь-який договір? Яке це буде нове зобов'язання, якщо людина буде зв'язана будь-якими постановами суспільства лише на стільки, наскільки вона сама це вважає зручним та дає на це свою згоду? Адже тоді вона буде все ще користуватися такою ж свободою, якою вона користувалася до цього договору або якою користується людина, котра перебуває у природному стані.

Про мету політичного суспільства та правління

123. Якщо людина в природному стані така вільна, як про це говорилося, якщо вона – абсолютний господар своєї власної особи та володінь, рівна найвеличнішим людям й нікому не підвладна, то чому вона розходиться зі своєю свободою, чому відмовляється вона від цієї імперії та підкоряє себе владі й керівництву якоїсь іншої сили? На це напрошується найочевидніша відповідь, що хоча у природному стані вона володіє подібним правом, але все ж використання його дуже ненадійне і йому постійно загрожує посягання інших. Адже, оскільки всі інші мають це право такою ж мірою, як і вона сама; оскільки кожна людина рівна, але більша частина людей не дуже суворо дотримується рівності й справедливості, то вигода, яку вона має у цьому стані від використання своєї свободи, вельми ненадійна. Це спонукає її з готовністю відмовитися від такого стану, в якому хоча вона і є вільною, але сповнена страхів та безперервних побоювань; і небезпідставно вона розшукує й готова приєднатися до тих, хто вже об'єднався або збирається об'єднатися заради взаємного збереження свого життя, волі та володінь, що я називаю загальним ім'ям “власність”.

124. Саме тому головною метою об'єднання людей у державу й передання ними себе під владу уряду є збереження їхньої власності. А для цього у природному стані не вистачає багато чого.(...)

129. Але, хоча люди, коли вони входять у суспільство, відмовляються від своїх рівних прав, свобод та від виконавчої влади, що ними вони володіють у природному стані та передають їх до рук суспільства з тим, аби згодом користувалась ними законодавча влада настільки, наскільки це вимагатиме суспільне благо, усе ж це робиться кожним лише з тим, щоб якомога краще зберегти себе, свою свободу та власність (адже неможливо припустити, що будь-яка розумна істота свідомо змінювала б своє становище на гірше). Влада суспільства або створеного людьми законо-

давчого органу ніколи не може сягати далі, аніж це необхідно для суспільного блага, і ця влада зобов'язана охороняти власність кожного, не допускаючи тих трьох незручностей, про які говорилося вище і які робили природний стан небезпечним і ненадійним. Та хто б не володів законодавчою або верховною владою у будь-якій державі, він зобов'язаний правити відповідно до встановлених постійних законів, що виголошені народом та відомі народу, але не шляхом імпровізованих указів; правити мусить він за допомогою неупереджених і справедливих суддів, які мають вирішувати суперечки за допомогою цих законів і застосовувати силу спільноти у країні тільки під час виконання таких законів, а за кордоном – щоб запобігти отриманню збитків або ж для отримання відшкодування за них та для охорони спільноти від іноземного вторгнення й загарбання. І все це повинно здійснюватися ні для чого іншого, а тільки в інтересах безпеки та суспільного блага народу.

Про форми держави

132. Оскільки з моменту об'єднання людей у суспільство більшість володіла, як було показано, всією владою спільноти, то вона могла виконувати всю цю владу для створення час від часу законів для спільноти і для запровадження цих законів призначеними нею посадовими особами; у цьому випадку форма управління буде являти собою досконалу демократію; або ж вона може передати законодавчу владу до рук кількох вибраних осіб та їхніх послідовників або спадкоємців, і тоді це буде олігархія; або ж до рук однієї особи, і тоді це буде монархія (якщо до рук його та його спадкоємців, то це спадкоємна монархія; якщо ж влада передана

їй тільки довічно, а після смерті правителя право призначати спадкоємця повертається до більшості

—
то це виборна монархія). І згідно з цим спільнота може установити складні та змішані форми правління в залежності від того, що вона вважає кращим. І якщо законодавча влада спочатку була передана більшістю одному або кільком особам довічно чи на якийсь обмежений час, а потім верховна влада знову повинна була повернутись до більшості, то коли це траплялося, спільнота змогла знову передати її у які їй завгодно руки й, таким чином, створити нову форму правління. Тому форма правління залежить від того, у кого перебуває верховна влада, що є законодавчою (неможливо припустити, щоб нижча влада керувала вищою або щоб хтось інший, окрім верховної влади, видавав закони): згідно з цим форма держави визначається тим, у кого знаходиться законодавча влада.

Під державою я весь час розумів не демократію або яку-небудь іншу форму правління, але будь-яку незалежну спільноту, яку латиняни назвали словом “сі
vitas

”. Цьому слову у нашій мові краще за все відповідає слово “держави”; воно більш точно виражає поняття, що означає таке суспільство людей, а от англійське слово “община” або “місто” його не виражають, бо державі можуть бути підвладні общини, а слово “місто”

в нас
має зовсім інше значення, ніж “держави”

Локк Д. Два трактати про правління

Монтескьє Ш.

Про принципи монархії

Таким чином, в монархіях, що добре керуються, майже кожна людина є гарним громадянином, і в той же час ми рідко знайдемо в них таку людину, що має політичну добродішність, бо, щоб бути людиною з політичними чеснотами, треба мати наміри стати такими і любити державу тільки заради неї самої, а не любити її заради своєї вигоди чи користі.

Монархічне управління, як ми говорили, передбачає існування чинів, привілеїв і навіть родового дворянства. Природа честі вимагає переваг і відзнак. Таким чином, честь за своїм походженням знаходить собі місце в цьому способі правління.

Честолюбство, шкідливе в республіці, може бути добродійним в монархії, воно надихає цей образ правління і в той же час має перевагу, яка не є небезпечною для нього, бо його можна постійно приборкувати.

Все це нагадує систему світу, де є сила, що постійно віддаляє тіла від центру, і сила тяжіння, що притягує їх до нього. Честь рухає всі частини політичного організму; своєю дією вона поєднує їх, і кожний, дбаючи тільки про свої особисті інтереси, насправді ж прагне до загального блага.

Правда, з філософської точки зору ця честь, що приводить в рух усі сили держави, – це неправдива честь, але ця неправдива честь теж корисна для суспільства, як і корисною була б істинна честь для окремої особистості.

Та хіба цього мало – зобов'язувати людей виконувати всі важкі справи, що вимагають великих зусиль, не маючи при цьому на увазі іншої винагороди, окрім зробленого цими

ділами шуму.

Монтескьє Ш. Про дух законів.

Кант І.

Найбільша проблема людства, вирішити яку примушує природа, – це досягнення загального правового громадянського суспільства. Тільки в суспільстві, і саме в такому, в якому членам його надається найбільша свобода, а отже існує повний антагонізм і в той же час найточніше визначення і забезпечення свободи заради сумісності її із свободою інших, – тільки в такому суспільстві може бути досягнута найвища мета природи: розвиток всіх її здібностей, закладених в людстві; при цьому природа вимагає, щоб цю мету, як і всі інші накреслені йому цілі, воно само здійснило. Ось чому таке суспільство, в якому максимальна свобода під зовнішніми законами поєднується з непереборюваним примусом, тобто цілком справедливий громадянський устрій, повинен бути найвищим завданням природи для людства, бо тільки через вирішення та виконання цього завдання природа може досягнути решту своїх цілей по відношенню до нашого роду. Вступити в цей стан примусу заставляє людей взагалі - то схильних до повної свободи, біда, найбільша із бід – та, яку чинять один одному самі люди, чиї схильності приводять до того, що при неприборканій свободі вони не можуть довго ужитися один з одним. Але в такому обмеженому просторі, як громадянський союз, ці ж людські схильності створюють згодом найкращий вплив, подібно деревам у лісі, які саме тому, що кожне із них намагається відняти у іншого повітря і сонце. Примушують один одного шукати цих благ все вище і через те ростуть красивими і прямими; тим часом як дерева, що ростуть на свободі, відокремлено один від одного, випускають своє гілля як-небудь і ростуть потворними, корявими й кривими. Вся культура і мистецтво, що прикрашає людство,

найкращий суспільний устрій – все це плоди нетовариськості, яка через природу примушує дисциплінувати себе і тим самим через примусове мистецтво повністю розвинути природні здібності.

Кант І. Ідея загальної історії у всесвітньо-громадському плані.

Гегель Г.В.Ф.

Держава

257. Держава – це дійсність моральної ідеї – моральний дух як очевидна, зрозуміла сама собі, субстанціальна воля, яка мислить і знає себе, виконує те, що вона знає наскільки вона знає. У звичаях вона має безпосереднє існування, а в самосвідомості однієї людини, її знанні і діяльності – своє опосередковане існування, так само як самосвідомість однієї людини через умонастрій має в ньому, як і в своїй сутності, меті та продукті своєї діяльності свою субстанціальну свободу.

258. Держава як дійсність субстанціальної волі, якою вона володіє у введений в свою всезагальність особливий самосвідомості, є в собі і для себе розумне. Ця субстанціальна єдність є абсолютною, нерухомою самоціллю, в якій свобода досягає свого вищого права, і ця самоціль володіє вищим правом по відношенню до окремих людей, чий вищий обов'язок полягає в тому, щоб бути членом держави.

Примітка.

Якщо змішувати державу з громадянським суспільством і вважати його призначення в забезпеченні і захисті власності і особистої свободи, то інтерес окремих людей як таких виявиться останньою метою, для якої вони об'єднані, а з цього також випливає, що в залежності від свого бажання можна бути або не бути членом держави. Але, насправді, відношення держави до індивіда зовсім інше; оскільки воно є об'єктивний дух, сам індивід володіє об'єктивністю, істиною і моральністю лише настільки, наскільки він член держави. Об'єднання як таке є саме істинний зміст і мета, і призначення особистостей полягає в тому, щоб вести спільне життя; їх особливе задоволення, діяльність, характер поведінки мають своєю початковою точкою і результатом це субстанціальне і загальнозначуще...

Додаток.

Держава в собі і для себе є моральне ціле, здійснення свободи, і абсолютна мета розуму полягає в тому, щоб свобода справді була. Держава є дух, що перебуває в світі і реалізується в ньому свідомо, тоді як у природі він отримує дійсність тільки як інше себе, як дримаючий дух. Лише як наявний у свідомості, знаючий самого себе в якості існуючого предмета, він є держава. У свободі слід виходити не із його сутності, бо ця сутність незалежно від того, чи знає людина про це чи ні, реалізується в якості самостійної сили, в якій окремі особистості не більше ніж моменти: держава – хода Бога в світі; його основі служить влада розуму, реалізуючі себе як волю. Міркуючи ідею держави, треба мати на увазі не особливі держави, не особливі інститути, а ідею для себе, цього справжнього Бога.

Гегель Г.В.Ф. Філософія права.

